

H. F. K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dissertatie Leiden, Hollandse Historische Reeks I; Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1984, 342 blz., f59,-, ISBN 90 6707 038 6).

'Wat den adel ontbrak, was niet alleen de deugd van zelfopoffering en belangeloosheid, niet alleen een zedelijke ontwikkeling, in staat om in de nieuwe vormen, welke eene nieuwe wereld baarde, zich zelve waardig te handhaven; het was ook het gemeene en gemeenste middel om alles wel te doen slagen: geld! en nogmaals geld!'

Dat schreef Bakhuizen van den Brink in 1846 aan het slot van zijn Gidsartikel over de Nederlandse adel aan de vooravond van de Opstand. Het was een meesterlijke schets, die terecht gezag verwierf, maar na bijna anderhalve eeuw kan het niet meer het laatste woord zijn. Enno van Gelder bracht in 1930 belangrijke correcties aan, en ook Waterbolk veertig jaar daarna. Doch wie de geschiedschrijving van deze eeuw de revue laat passeren, bemerkt dat Bakhuizens voorstelling op het niveau van de handboeken eigenlijk nog maatgevend is. Publikaties van Enno van Gelder zijn wel in de literatuur-opgaven opgenomen, maar niet inhoudelijk verwerkt. Het is te hopen dat het Van Nierop beter zal vergaan.

Wat zijn boek te zeggen heeft, is inderdaad nieuw. Dat betreft dan wel in de eerste plaats Bakhuizens hoofdpunt: geld en nogmaals geld. Dat was indertijd ook Van Gelders onderwerp, en die heeft aangetoond dat de Hollandse edelen in de regel beslist vermogend waren. Hij ging echter niet na in hoeverre zij hun goed met renten en hypotheken hadden moeten bezwaren, noch ook of zij groter staat voerden dan hun middelen veroorloofden. Van Nierop laat nu zien dat de Hollandse edelen niet alleen veel grond bezaten, maar dat ze hun grondbezit ook konden uitbreiden. Zij hielden dus geld over en leefden derhalve niet op te grote voet. Evenmin daalden hun inkomsten al te zeer door de geldontwaarding, want de meeste grond werd in tijdpacht uitgegeven, zodat de voorwaarden regelmatig konden worden aangepast. De inkomsten uit grondbezit waren veel hoger dan die uit heerlijke rechten. Het zegt dus meer over de welstand van de edelen, dat zij hun landbezit konden uitbreiden, dan dat hun aandeel in het bezit van ambachtsheerlijkheden terugliep — niet dramatisch overigens, van ruim 80% in de zestiende eeuw naar ongeveer 60% in 1650. Een vergelijking van de toestand aan het einde van de zestiende eeuw met die van ongeveer 1550 maakt duidelijk, dat de Hollandse adel een hoog welvaartsniveau gehandhaafd heeft. Economische problemen kende de Hollandse adel niet.

Desondanks kan de invloed van de adel wel zijn afgenomen. In de jaren die aan de Opstand voorafgaan, worden de edelen minder en minder in de overheidsambten aangesteld. Dat is natuurlijk vaker opgemerkt, en men concludeerde dat de adel uit die ambten verdreven is door een modern landsbestuur, dat aan hoge geboorte zijn privileges ten gunste van de rechtsgeleerden ontnam. Van Nierop maakt echter aannemelijk, dat de adel vrijwillig een stap terug heeft gedaan. De edelman had zich altijd verplicht gevoeld zijn heer ook in ambtelijke functies te dienen. Toen echter het overheidsambt zich ontwikkelde van nevenfunctie tot beroep, stelden de meesten zich niet langer beschikbaar. Ambtenaar werden alleen nog de edelen die tot het stedelijk patriciaat waren gaan behoren, of die deze extra inkomsten niet konden missen. De meerderheid had dat geld niet nodig. Tussen 1530 en 1570 steeg de opbrengst van de landpachten zeer sterk, en precies in die jaren gaat de adel zich aan de ambtelijke verplichtingen onttrekken.

Als echter in 1572 Holland in opstand komt, keren de edelen weer in de dienst terug.

Ze zijn met de zaak van de Opstand solidair, en hun eigenbelang brengt dat ook met zich mee, want hun goederen liggen in Holland. Sindsdien hebben de Hollandse edelen zich ook op hoge posten gehandhaafd. Ontegenzeggelijk domineerde de burgerij. Maar de kleine groep edelen heeft een naar verhouding onevenredig groot aandeel in de macht weten te behouden.

Eenvoudige natuurlijke oorzaken hebben dat aandeel gaandeweg verkleind. Nieuwe adelsverheffingen kwamen in de Republiek niet voor. Er kwam nooit één familie bij om de gelederen te dichten, zodat het uitstervingsproces onverbiddelijk voortgang vond en nog vindt: slechts drie hedendaagse geslachten stammen nog in rechte lijn af van oude Hollandse adel.

Van Nierop heeft overtuigend aangetoond, dat het de adel aan geld niet schortte. Ook laat hij zien dat de edelen, anders dan Bakhuizen van den Brink geloofde, wel degelijk in staat bleken 'in de nieuwe vormen, welke eene nieuwe wereld baarde, zich zelve waardig te handhaven'. Hij vraagt zich niet af, of die kunst van zelfhandhaving iets te maken had met wat Bakhuizen 'zedelijke ontwikkeling' noemde. Edelen, zegt Van Nierop, achtten het een schijnprobleem, of adel nu voortkwam uit geboorte dan wel dat die uit een deugdzaam leven moest blijken: bij de geboorte had de edelman die deugden immers juist meegekregen. Dan zal, denk ik, de opvoeding bij dat ideaal aangepast moeten zijn. Daarom is het enigszins spijtig, dat Van Nierop de edelman op zijn weg van de wieg naar het graf juist in de vormingsjaren niet begeleidt. Waterbolks verspreide opstellen komen dan ook niet in de literatuurlijst voor.

Dat Van Nierop dat boek niet zou kennen is natuurlijk uitgesloten. Het moet gaan om een bewuste keuze: culturele vorming zowel als culturele ontplooiing zijn buiten de opzet gebleven. Van Nierop heeft een Hollandse Stone geschreven, doch dan zonder het laatste onderdeel 'Mind and manners'. Maar dat is ook eigenlijk wel een apart boek waard, en het zou een heel ander soort onderzoek vereisen. Ik geloof dat Van Nierop er goed aan heeft gedaan het doek te laten vallen na zijn negen hoofdstukken, die te zamen een duidelijke weerlegging vormen van het citaat waarmee deze bespreking opende. We wachten nu geduldig op de verwerking in de handboeken.

A. Th. van Deursen

J. Th. de Smidt, J. van Rompaey (†), e. a., ed., *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, IV, 1541-1551* (Chronologische lijsten van de processen en sententiën van de oude raden van justitie van België, eerste reeks, Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht XI; Brussel: Ministerie van justitie, 1985, xv + 654 blz.).

Dit boekdeel dat ook verscheen als nummer XI van de 'Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht' (Zutphen: De Walburg Pers), is de zoveelste vrucht van een onderneming die in 1966 startte met de uitgave van een eerste deel over de jaren 1465-1504.

Een van de initiatiefnemers, Strubbe, mocht het verschijnen van deel II (1971) over de jaren 1504-1531 niet meer beleven. J. van Rompaey, een van de medewerkers van het eerste uur die de laatste jaren de verantwoordelijkheid voor de uitgave met J. Th. de Smidt deelde, heeft het verschijnen van deel IV evenmin mogen beleven. Toch gaat de